
Keskustelua

Viljo Rasila

Sotasurma- tiedostossa on ongelmia

Professori emeritus Viljo Rasila pohtii sotaturmatiedoston toteutuksessa ja luokiteluperusteiden valinnassa esiin nousseita ongelmia.

Olen joutunut taas kerran pohtimaan torppari-kysymyksen ja sisällissodan välistä suhdetta ja siinä yhteydessä selannut Sotasurmaprojektin verkkotiedostoa (vesta.narc.fi/cgi-bin/db2www/sotasurmaetusivu/main). Osoite on helpoimmin tavoitettavissa googlettamalla ”sotasurmat”). Olen löytänyt sieltä paljon mielenkiintoista, mutta olen myös harmitellut monia seikkoja. Olen lähinnä verrannut tiedoston tietoja omaan 1968 julkaistuun tutkimukseeni *Kansalaissodan sosiaalinen tausta* nähdäkseni, mitä uutta projekti on löytänyt ja millä tavalla se voi oikoa minun tuloksiani.

Tässä vertailussa olen pitäytynyt lähinnä kaatuneita koskevissa luvuissa, sillä vain niiden avulla voi verrata keskenään tasaveroisesti valkoista ja punaista puolta ja vain ne voivat kuvata aktiivista asennoitumista. Minua on kiinnostanut eniten maanvuokraajaväestö, mutta samalla olen joutunut pohtimaan koko sodan aiheuttamaa väestömenetystä.

Aluksi vertailu hämmentää. Sotasurmatiedoston mukaan vuoden 1918 sodassa kaatui punaisella puolella kaikkiaan 41 torpparia, mikä on vain 0,7 promillea eli noin 1/1400 kaikista silloisista torppareista ja 0,8 prosenttia kaikista punaisella puolella kaatuneista. Lukumäärä ei todellakaan osoita kovin suurta innostusta. Minun laskujeni mukaan punaisella puolella kaatui kuitenkin vain 24 torpparia. Luvuissa on epäilyttävän suuri ero, mutta kun sitten tutkii asiaa tarkemmin, kuva muuttuu.

Minun laskujeni pohjana oli ns. papiston luettelo, joka syntyi 1919, kun Tilastollinen päätöismisto pyysi vuoden 1918 väestötilastoa varten eri seurakunnilta tiedot myös tuolloin käydyn sodan takia surmansa saaneista. Tekemäni muistiinpanot ovat edelleen tallella, mutta suuren työmäärän vuoksi tein silloin henkilöluetteleita vain muutamasta aiheen kannalta keskeisestä seurakunnasta. Niiden mukaan esimerkiksi Hämeenkyröstä kaatui punaisella puolella kolme torpparia, mutta sotaturmatiedoston mukaan Hämeenkyröstä kaatui peräti kahdeksan torpparia.

Ero on suuri, mutta selitys on yksinkertainen. Papiston luettelo perustuu seurakuntien pääkirjoihin, joihin tehtiin ammattiin tai asemaan liittyviä muutoksia lähinnä kinkerien ja erilaisten kirkollisten toimitusten yhteydessä, minkä takia merkinnät tulivat niihin pienellä viiveellä. Se ei haitannut minun tutkimustani, koska tutkin nimenomaan sodan taustalla ollutta yhteiskuntarakennetta. Sotasurmaprojektin ammattinimik-

keet on punaisella puolella otettu pääosin sosiaalidemokraattisen puolueen (SDP) tilastosta eli ns. terroritilastosta, joka kerättiin vähän myöhemmin. Koska keräyksen suorittivat puolueen paikallisjärjestöt, ammattimerkinnät ovat aina-kin teoriassa ajan tasalla, mutta samalla kerääjien saamien tietojen ja tulkintojen mukaiset. Täten Hämeenkyrön kohdalla on torppariksi merkitty myös kolme papiston luettelon torpanpoikaa ja kaksi mäkitupalaista. Totesin nämä tapaukset tutkimuksessani (s. 31), mutta laskelmani tein papiston luettelon mukaan, koska se kattoi yhtenäisenä koko maan ja samalla sekä punaiset että valkoiset. Näin suurta eroa en torpparien kohdalla havainnut missään muussa seurakunnassa, mutta yksittäisiä torpanpoikia on siellä täällä merkitty torppareiksi.

Torpan poikia kaatui punaisella puolella papiston luettelon mukaan 240 ja sotasurmatiedostosta tekemäni laskelman mukaan 229. Lu-
vut ovat lähellä toisiaan, mutta SDP:n tilaston ammattimerkinnöissä moni papiston luettelon torpanpoika on muuttunut työmieheksi ja toisaalta mäkitupalaiden poikia on merkitty torpanpojiksi. Hämeenkyrössä ammattinimikkeet ovat vaihtuneet runsaasti, ja papiston luettelon seitsemästä torpanpojasta vain kaksi on torpanpoika myös SDP:n tilastossa. Muualla muutoksia on tapahtunut vähemmän.

Valkoisella puolella kaatui sotasurmatiedoston mukaan vain 61 torpanpoikaa, ja osapuoleltaan tuntemattomaksi jäi kymmenen. Myös valkoisen puolen tärkeimmässä matrikkeliteoksessa H. J. Boströmin *Sankarien muisto* useimmat torpanpojat ovat muuttuneet työmiehiksi.

Eryteisesti torpanpoikien ammattimerkinnät näyttävät olleen hankalia. Kotonaan töitä tehnyt ja ehkä välillä metsätöissä käynyt torpanpoika voitiin sivullisen silmin katsoa torppariksi tai työmieheksi, mutta kirkonkirjoissa torppari oli vain se, jonka nimi oli vuokrasopimuksessa, ja työmies vain se, joka teki säännöllistä palkkatyötä. Kotonaan torpan omia töitä tekevä torpanpoika oli kirkonkirjoissa torpanpoika.

Muun maanvuokraajaväestön osalta erot ovat suuret. Minun laskemani taulukon mukaan mäkitupalaisia ja heidän poikiaan kaatui punaisella puolella 168 ja valkoisella puolella 119, mutta sotasurmatiedoston mukaan heitä ei kaatunut kummallakaan puolella yhtään ainutta. Tämä johtuu siitä, että mäkitupalaisuus oli enemmän asumismuoto kuin ammatti. Mäkitupa oli mökki vuokratulla maalla ja mökin asukas oli maanvuokraaja eli lain määrittelyn mukaan mäkitupalainen riippumatta siitä, minkä ammatin harjoittajana hänet muuten tunnettiin. Jos mäkituvan peltoala kasvoi raivauksen myötä yli kahden hehtaarin, se muuttui virallisesti torpaksi. Kansankielessä mäkitupaa sanottiin usein torpaksi, mikä selittää Hämeenkyrön tapaukset. Monet mäkitupalaiset saivat elantonsa käsityöstä tai jostakin muusta vakituudesta työstä, mutta suuri osa oli vuokramökissään asuvia vapaita työmiehiä, jotka tekivät niitä töitä, mitä kulloinkin tarjolle tuli. Työmarkkinoilla nämä vapaat työmiehet olivat sekatyömiehiä, mutta kirkonkirjoihin heidät merkittiin mäkitupalaisina. Useimmat papiston luettelon mäkitupalaiset ovatkin SDP:n tilastossa ja sen mukaan myös sotasurmatiedostossa merkitty sekatyömiehiksi tai pelkästään työmiehiksi.

Minun taulukkonni mukaan maanvuokraajaväestöä eli torppareita, mäkitupalaisia ja lampuoteja tai heidän perheenjäseniään kaatui kummallakin puolella yhteensä 799 eli 11,8 prosenttia kaikista papiston luettelon kaatuneista. Sotasurmatiedostossa on laskujeni mukaan samasta väestöstä kaatuneita 383 eli vain 4,1 prosenttia tiedoston ilmoittamasta kaatuneiden koko määrästä. Se on tietysti liian vähän, jos ajatellaan nimenomaan koko maanvuokraajaväestöä. Jaakko Paavolaisen (*Valkoinen terrori*, s. 209) mukaan teloitetuistakin oli 11,98 prosenttia maanvuokraajaväestöä.

Sama nimitysten hajanaisuus koskee itsellisiä ja loisia, joita sotasurmatiedostossa vastaa taval-
lisimmin sekatyömies. Itsellinen oli tuon ajan käsitteistössä nimenomaan vapaa, mutta koko

tiedostossa on vain yksi ”itsellinen sekatyömies”. Sen sijaan sekatyömiehiä ja sekatyöläisiä on tiedoston kaatuneiden joukossa kaikkiaan 931 eli kymmenes osa. Useimmat heistä kaatuivat punaisella puolella, mutta täsmällistä jakoa en ole laskenut.

Ammattinimikkeistä puhuttaessa täytyy tietää, minkälaisiin lähteisiin ne perustuvat. Vuonna 1918 käsitteistöä hallitsi vielä ajattelu, joka maaseudulla perustui maanhallintaan ja palvelussuhteeseen. Sen nimikkeitä olivat talollinen, tilallinen, torppari, mäkitupalainen, itsellinen ja palkollinen. Torppari oli selvä ammattinimike, koska se edellytti päätoimista maanviljelyä, mutta mäkitupalaisuus tarkoitti ensisijaisesti asumismuotoa ja itsellisyys vakinaisen työsuhteen puutetta. Renki, muonarenki ja maatyömies olivat selviä palkollisten ammattinimikkeitä. Tähän renkiryhmään kuuluneita kaatui papiston luettelon mukaan punaisella puolella 198 ja valkoisella puolella 116. Sotasurmatiedoston vastaavat luvut ovat 201 ja 127, joten erot ovat vähäiset. Myös Hämeenkyrössä papiston luettelon rengit ovat renkejä SDP:n tilastossakin. Tehtaiden myötä oli syntynyt tehtaalaisten ryhmä ja kaupungeissa oli oma ulkotyöväkensä. Työmies-käsite oli syntynyt rahapalkan yleistyessä ja työväenliike laajensi käsitteen käyttöä, mikä näkyy myös SDP:n tilastossa.

On vahinko, että sotasurmatiedoston henkilökorteissa ei ole mainittu eri lähteissä käytettyjä nimikkeitä. Ne olisivat hyvin mahtuneet ja tuotaneet tuskin lainkaan lisätyötä, mutta niillä olisi ollut suuri arvo suomalaista yhteiskuntaa ja sen muuttumista yleensäkin tutkittaessa. Jos miehstä sanotaan, että hän oli sekä torpanpoika että työmies, kertoo se toki enemmän kuin jos sanotaan vain, että hän oli työmies. Sama koskee tietysti talollisten, mäkitupalaiden, kauppiaiden ym. poikia. Ainakin paikallishistorian kirjoittajien olisi syytä katsoa sotasurmatiedoston lisäksi myös papiston luetteloa, joka pitäisikin digitoida yleiseen käyttöön.

Kaatuneita työmiehiä ja työläisiä ilman tarkempaa määrittelyä on minulla 2 156 ja tiedos-

tossa 2 081, maatyömiehiä vastaavasti 316 ja 351 sekä käsityöammattilaisia 313 ja 334. Tarkempi erittely on kuitenkin hankala, sillä tiedostossa on mainittu lähdeaineiston mukaisesti satamäärin eri ammatteja abiturientista yövartijaan eikä niiden luokittelu ole aukotonta. Olen käsitellyt tätä luokitteluongelmaa jo omassa tutkimuksessani.

Talollisväestöä on minulla 1 562 ja sotaturmatiedostossa yhteenlaskujeni mukaan 1 940. Varsinkin aikaisemmin vallinneen yleisen käsityksen mukaan talonpoikaisto oli valkoista ja torpparit punaisia. Kuitenkin talollisia oli myös punaisella puolella ja torppareita puolestaan kuului suojeluskuntiin. Palsta-, lohko- ja pientilallisia kaatui tiedoston henkilökorteista laskien punaisella puolella 50, mutta valkoisella puolella vain 11. Joukko on pieni ja osin tulokkaanvarainen, eikä merkittäviä alueellisia eroja näytä oleen.

Papiston luetteloon perustuneen virallisen tilaston mukaan kaatuneita oli kaikkiaan 6 841, mutta sotasurmatiedoston päätaulukon mukaan sisällissodan kaatuneita oli 9 403. Kun papiston luettelon ja sotasurmatiedoston kokonaismäärien välillä on täten tuhansien ero, mutta edellä mainitut eri ammattiryhmien henkilöluvut ovat lähellä toisiaan, herää kysymys, miten se on mahdollista. Suurin selittäjä on ilmeisesti se, että sotasurmatiedostossa ovat mukana myös ulkomaalaiset sekä suuri määrä sellaisia henkilöitä, joiden ammattia ei ole mainittu ja jotka siitä syystä eivät tule lainkaan esiin eri ammattiryhmien listauksissa. Enin osa heistä lienee ollut erilaisia työmiehiä tai työttömiä.

Nimitiedoston ammattiluettelossa on todella runsaasti ammattinimikkeitä, mutta kun siitä puuttuu ”ei tietoa”-luokka, sen avulla ei voi rajata erikseen niitä, joiden kohdalla ammattisarake on tyhjä. Tästä syystä näiden ammatittomien lukumäärääkään ei saa helposti selville, mutta eri listauksista tekemieni arvioiden mukaan se on vähintään kymmenen prosenttia kaikista kaatuneista. Jos sotasurmatiedostosta vähennetään kaatuneina mainitut ulkomaalaiset sekä amma-

tiltaan tuntemattomat suomalaiset, yhteensä vähintään 2 000, henkilöluku laskee lähemmäs papiston luetteloa ja eri ammattijakaumien luvut lähenevät toisiaan. Ammattimerkintää vailla olevien henkilöiden monet muutkin tiedot ovat tiedostossa puutteellisia, minkä vuoksi heitä koskevia tietoja ei voi hyödyntää luotettavasti missään vertailevassa tutkimuksessa.

Myös kuolinsyiden kohdalla on vertailua haittaavia eroja, sillä sama henkilö voi yhden lähteen mukaan olla kaatunut, mutta toisen mukaan ammuttu tai kadonnut. Moni on julistettu kuolleeksi vasta myöhemmin oikeuden päätöksellä. Myös ”ammuttu” on tulkinnanvarainen määrite. Tästä syystä eri tiedostoissa voi olla erilaisia lukuja, mutta nämä erot eivät ole niin suuria, että ne muuttaisivat yleiskuvaa.

Kaiken edellä olevan perusteella olen päätenyt siihen, että aikanaan laskemani suhdeluvut ovat edelleen luotettavia, kunhan muistetaan, että ne on laskettu papiston jo kesällä 1919 toimittamista tiedoista ja että niiden ammattinimikkeet ovat kirkonkirjojen mukaiset. Niiden luotettavuutta heikentää vain se, että seurakuntien kanslioissa ei luetteloa koottaessa ollut vielä tietoa kaikista kuolemantapauksista ja että kadonneita oli paljon. Sotasurmatiedoston perusteella voidaan arvioida eri ammattiryhmien osallisuutta, mutta ei maanvuokrakrysymyksen suhdetta sisällissotaan.

Kokonaismenetykset jäävät epäselviksi

Valtioneuvoston asettaman sotasurmaprojektin tarkoituksena oli saada aikaan mahdollisimman täydellinen nimitiedosto vuosina 1914–1922 sotaoloissa surmansa saaneista henkilöistä. Kerätyn tiedoston koko henkilöluku on 39 931. Tehtävä on määritelty ilmeisesti niin, että mukaan on otettu myös sekä Suomessa surmansa saaneet ulkomaalaiset että muualla surmansa saaneet suomalaiset. Täten mukana on mm. suuri määrä Suomeen lähetettyjä sairaita ja täällä kuolleita venäläisiä sotilaita sekä kahden Ahvenanmaan rannikkovesillä miinaan ajaneen venäläisen so-

talaivan ja kahden ruotsalaisen laivan miehistöt. Samoin siinä on mukana useita Suomen ulkopuolella kuolleita suomalaisia, mm. kolme Aueria, jotka on mainittu kaatuneiksi Ranskassa, mutta jotka lisätietojen mukaan ovatkin selvinneet hengissä.

Erillisessä selityksessä sanotaan, että tiedoston sisältyy 381 sellaista henkilöä, joka on todellisuudessa säilynyt hengissä, sekä 2 197 sellaista surmatapausta, joka ei ehkä lainkaan liity sotaan. Ne on otettu mukaan kaiketi siitä syystä, että ne on mainittu jossakin lähteessä, mutta ne haittaavat tuntuvasti aineiston käyttöä, sillä ne lisäävät epävarmuutta. Henkilökorteissa on tosin lisähuomautuskohta, jossa epävarmojen tapausten kohdalla pitäisi olla merkintä E. Havaintojeni mukaan sitä ei ole kaikkien epämääräisten tapausten kohdalla ja merkittyjenkin kohdalla jää usein kysymään, miksi kyseinen henkilö on lainkaan otettu mukaan. Esimerkiksi kesällä 1919 myllynsä rattaisiin suistunut mylläri ja syksyllä 1922 Turun puolessa murhattu nuorimies ovat toki saaneet E-merkinnän, mutta ”sotaoiloissa surmansa saaneisiin” he eivät kuulu.

Oman ongelmansa muodostavat kadonneet. Tiedoston mukaan vuoden 1918 aikana katosi vankileirit mukaan lukien 2 354 henkilöä, joista tiedoston päätaulukon mukaan sai surmansa 2 193. Täytyy kuitenkin kysyä, saivatko nämä kaikki todella surmansa ja liittyikö kaikkien kuolema todella sotaan. Monien tiedetään menneen rajan yli itään tai länteen ja kuolleen vasta vuosia myöhemmin esim. Kanadassa. Tiedostossa on mm. 30 vuonna 1918 kadonnutta Niemistä, joista viisi on lisätietomerkinnän mukaan säilynyt todellisuudessa hengissä ja kaksitoista on saanut epävarmuutta ilmaisevan merkinnän. Tauno Tukkinen on selvittänyt useita kadonneita (*Kumpujen yöstä*, 2004) ja seurakuntien poissaolevien sekä kuolleeksi julistettujen luettelot voisivat varmaan kertoa heistä enemmänkin.

Vierasmaalaiset ovat luku sinänsä. Tiedostossa on hakusana ”Kirjoillaolomaa”, jonka pitäisi ilmoittaa surmansa saaneen kotimaa. Sen mu-

kaan tiedostossa on kaikkiaan 787 Venäjällä kirjoilla ollutta, joista kuitenkin 288 on saanut surmansa jo vuosina 1914–1917. Sisällissodan aikana tammikuusta toukokuuhun sai tiedoston mukaan surmansa 399 venäläistä, mutta siinä ei ole kaikkia kaatuneita ja toisaalta siinä on paljon mm. sairauteen kuolleita. Omituisinta on, että tiedoston mukaan koko sodan aikana kaatui taistelussa kaikkiaan vain 18 venäläistä eikä Tampereella yhtään. Nimiluettelon mukaan Tampereella sai huhtikuun 1918 alkupuoliskolla eli kaupungin kiivaan valtaustaistelun aikaan surmansa vain kaksi venäläistä, joista toinen ”ammuttiin” ja toinen ”surmattiin”. Kuitenkin mm. Heikki Ylikankaan *Tie Tampereelle* (1993, s. 436, 438) -teoksen mukaan venäläisiä surmattiin Tampereella kaikkiaan 200–250 ja pelkäs-tään yhdessä kasassa oli 40 venäläisen ruumiit.

Laskin -ov- ja -ev-loppuisten sukunimien perusteella, että tiedostossa täytyy olla venäläisiä vähintään 1 600. Tiedoston selitteen mukaan venäläisiä onkin 1 604 ja projektin julkaiseman teoksen *Venäläissurmat Suomessa vuosina 1914–1922* mukaan tiedostoon sisältyy kaikkiaan 1 657 venäläistä. Täten 870 tiedostossa olevaa venäläistä on siellä jollakin tavalla piilossa. Tampereella eri tavoin surmatuista löysin kuusi sellaista venäläistä, jotka olivat kirjoilla Venäjällä ja löytyivät vastaavalla hakusanalla, mutta heidän lisäksi löysin yksitoista sellaista henkilöä, jotka on kansallisuudeltaan merkitty venäläisiksi, mutta joiden kotimaata ei ole mainittu. Heidän joukossaan on mm. tunnettu eversti G. V. Bulat-sel. Suuri osa tiedostossa ”piilevistä” venäläisistä on ollut Helsinkiin tuotuja Venäjän armeijan rivi-sotilaita, jotka tiedoston henkilökorttien mukaan ovat olleet myös kirjoilla Helsingissä. Niinpä jos listaa Helsingissä kirjoilla olleet ”kuolleet”, listaan tulee lähes 200 venäläistä sotilasta. Tämä on selvä virhe.

Saksalaisten osuus on huomattavasti selkeämpi, mutta heidänkin joukossaan on mm. 17 sellaista sodan jälkeen kuollutta, joiden kohdalla on vain merkintä ”kuollut”. He ovat kuolleet ”so-

taoloissa”, mutta mikään ei viittaa siihen, että kuolema olisi aiheutunut sodasta. Saksalaisten joukossa on myös 27 marraskuussa 1917 kadonnutta, joilla ei näytä olleen mitään kosketusta Suomeen, mutta Suomessakin on tiedoston mukaan kadonnut vielä viitisenkymmentä saksalaista sotilasta.

Itävalta-Unkarin kansalaisia on mainittu kaikkiaan 201, joista yksi on kuollut haavoittuneena 1915 ja muut 200 keuhkotautiin tai muihin sairauten Torniossa tai Ruotsin puolella Haaparannassa vuosina 1915–1917. Böömistäkin kuoli kaksi sairautteen. Nimet on ilmeisesti ollut helppo löytää, mutta miten nämä henkilöt liittyivät nimenomaan Suomen sotasurmiin, sitä on vaikea ymmärtää. Sattumalta silmiini tulivat myös sairautteen kuollut turkkilainen Joseph Poltys sekä kuolemaan tuomittu kiinalainen Han Shangyun, joiden kotimaat puuttuvat hakemistosta. Kaikki nämä ovat ilman E-merkintää.

Joukossa on myös henkilöitä, joista on mainittu enintään nimi ja kuolinaika, mutta ei kuolinsyytä eikä edes kuolinpaikkaa. Kymmenistä henkilöistä ei tunneta edes sukunimeä, mutta useimmat heistä on merkitty venäläisiksi sotilaisiksi. Nimen puuttumisesta huolimatta heidät on myös merkitty kirjoille Helsinkiin, joten heistä on tiedostossa tullut suomalaisia. Toisaalta Venäjän puolella on kaatunut joku Bär, josta tiedetään, että hän oli Suomen armeijan sotilas, mutta ei edes etunimeä. On tietenkin hyvä, että tällaiset epämääräisetkin tiedot on kirjattu, mutta täsmällisinä esitettyihin luetteloihin ja lukumääriin niitä ei olisi pitänyt sisällyttää. Aineistoa käyttävällä tutkijallakin pitäisi olla mahdollisuus rajata heidät käsittelyn ulkopuolelle ilman, että joutuu selaamaan läpi koko henkilökortiston. Tiedostoon liitettyjen erillisuetteloiden avulla tällaista rajausta ei voi tehdä.

Olen harmitellut sitä, että suurella rahalla tehty projekti on tutkimusta ajatellen suunniteltu huonosti taikka jätetty ikään kuin kesken. Aikaan saatu yksityiskohtainen tiedosto on ilmeisesti suunniteltu puhtaasti henkilökortistoksi

vanhan kortistoyhteisöön mukaan ja tietokoneen mahdollisuuksia ajattelematta. Tietokoneen näytölle saa nyt helposti tavallisen vanhan kortistokortin näköisen ”henkilökortin”, jossa on henkilö- ja perhetiedot, kuoleman aika ja syy sekä tietoja osallistumisesta sotaan ja mahdollisesta vankeudesta, vieläpä uskontokunnasta ja hautaustavastakin. Useimpien korttien tiedot ovat puutteelliset, mutta vajavainenkin kortti on käytökelpoinen silloin, kun halutaan tietoja jostakin yksityisestä henkilöstä esimerkiksi sukututkimusta varten. Laajempaa vertailevaa tutkimusta ajatellen tiedosto on hankala eikä projektin Kansallisarkistoon jättämä aineisto auta asiaa.

Tiedostosta saa toki listattua jopa kymmeniä henkilöitä kerrallaan kotipaikkakunnan, ammatin, kuolinsyyntä tai kuolinpaikan mukaan. Tulosteeseen tulee kustakin henkilöstä enimmillään yhdeksän eri tietoa, mutta siitä puuttuu mm. tutkimuksen kannalta olennainen tieto siitä, kummalle puolelle kukin henkilö on kuulunut. Tiedostosta saa parilla klikkauksella selville esimerkiksi sen, kuinka monta torpparia kaatui taisteluissa kaiken kaikkiaan, mutta jos haluaa tietää, kuinka monta kaatui punaisella ja kuinka monta valkoisella puolella, ei ole muuta mahdollisuutta kuin poimia tiedot torpparien henkilökorkeista kortti kerrallaan. Vähälukuisten torpparien kohdalla se vielä käy, mutta yli kahdentuhannen työmiehen osalta se on jo työlästä.

Sama ongelma koskee sukupuolijakoa. Naiset on tosin lueteltu erikseen aakkosjärjestyksessä, mutta jos haluaa tietää, kuinka monta naista ammuttiin tai kuinka monta kuoli valkoisella puolella, on turvauduttava henkilökorkeihin ja tukkimiehen kirjanpitoon. Eloonjääneistä ja epävarmoista tapauksista sekä eräistä muista ryhmistä on tiedostossa erilliset luettelot, mutta niidenkin avulla päästään käsiksi vain henkilökorkeihin, joten ne palvelevat enintään sukututkijoita.

Sen, mitä mahdollisuuksia on jätetty käyttämättä, huomaa helposti, kun tulostaa vaikkapa vain muutaman henkilön hakusanalla ”Kirjoillaolomaa/Ruotsi” ja vertaa tulosta erilliseen nimi-

listaan ”Surmansa saaneet ruotsalaiset”. Hakusanoilla ”punainen/valkoinen/ei tietoa” ja ”mies/nainen” olisi päästy jo pitkälle.

Käytännössä tämä mahdollisuuksien hukkaaminen merkitsee sitä, että istun tietokoneen ääressä, klikkaan kortin kerrallaan näytölle ja merkkeään tiedot muistiin. Kun jokainen kortti on poimittava erikseen eikä edes kahta korttia saa esiin yhtä aikaa, menetelmä on altis virheille. Käsitteisen mukaan tämän puutteen voisi korjata vieläkin, jos vain löytyisi joku, jota asia kiinnostaisi. Suuri puute on lisäksi se, että henkilökorkeiden alaosaan on lisätietotila, joka jää helposti näkymättömiin, vaikka siellä on usein ratkaisevan tärkeitä huomautuksia.

Projektia suunniteltaessa tavoitteeksi asetettiin kaiketi lukumäärältään mahdollisimman laaja ja näyttävä henkilökorkeisto, mutta aineiston käyttö jäi miettimättä. Tein oman tutkimukseni yli neljäkymmentä vuotta sitten yksin työn ohessa, Tampereelta käsin ja silloisin välinein. Kävin läpi papiston luettelon yli 26 000 nimeä. Nyt minun on käytettävä samaa tukkimiehen kirjanpitoa yrittäessäni verrata sotaturmaprojektin tuloksia omiin lukuihini. Uudet käytettävissä olleet tietojenkäsittelymenetelmät olisivat toki antaneet mahdollisuuden laatia sellaisia ”henkilökortteja”, joita olisi voitu käsitellä vanhan kortistojärjestelmän mukaan, mutta joiden tietoja olisi voitu käsitellä ja analysoida myös suoraan tietokoneen avulla. Siihen ei olisi tarvittu mitään muuta kuin pieni irtiotto vanhoista rutiineista.

Tiedosto käsittää vuodet 1914–1922. Käsitteisen mukaan projektin pääpaino kohdistui kuitenkin vuoden 1918 sotaan, joka tiedoston päätaulukon mukaan aiheutti kaikkiaan 36 640 kuolemantapausta. Miten juuri tähän täsmällisenä ilmaistuun lukuun on päädytty, sitä ei ole ilmoitettu enkä ole kyennyt sitä tiedoston avulla päättelemäänkään.

Saman päätaulukon mukaan sisällissodassa 1918 kaatui haavoittuneena kuolleet ja jotkut muut tarkemmin määrittelemättömät mukaan

lukien 9 403 henkilöä, joista punaisia 5 199, valkoisia 3 414 ja osapuoleltaan tuntemattomia 790. Lukuihin sisältyvät kuitenkin myös Suomessa kaatuneet saksalaiset, ruotsalaiset, venäläiset ym. ulkomaalaiset, minkä lisäksi mukana ovat heimosodissa kaatuneet ja muutama suomalainen on kaatunut myös Neuvosto-Venäjällä, joten kyse ei ole pelkästään suomalaisista ja Suomen sisällissodasta.

Kuolinsyiden luokitus on eräin osin harhauttavaa. Hakusanalla ”tuomittu kuolemaan” löytyy 117 tapausta, jotka lähes kaikki ovat valtiorikosylioikeuden vahvistaman tuomion nojalla täytäntöön pantuja kuolemantuomioita, mutta niiden lisäksi löytyy hakusanoilla ”kuolemantuomio” ja ”kuolemanrangaistus” yhteensä 109 muuta tapausta, joista useimpien taustalla on kenttätuomio. Ero on merkittävä, mutta kun sitä ei ole selitetty, se jää tiedoston käyttäjältä helposti huomaamatta.

Mestaukset on selitetty. Päätaulukossa sanaa ei mainita, mutta kuolintapaa koskevien hakusanojen mukaan ”mestattuja” oli peräti 3 963. Todellisia mestauksia ei kuitenkaan tapahtunut yhtään. Tiedoston alkusivulla perustellaan tämän termin käyttöä näkyvästi sillä, että tiedot on tallennettu alkuperäisasiakirjan kertomassa muodossa. Tässä kohden projekti onkin ilmeisen tarkoituksella käyttänyt papiston luetteloa eikä SDP:n tilastoa, joka puhuu vain ammutuista ja murhatuista. Samalla projekti unohtaa todellisen ja jo minunkin kirjassani mainitun alkuperäislähteen. Tilastollisen päätoimiston kesällä 1919 seurakunnille lähettämässä tiedustelukaa-
vakkeessa ei näet kysytty ammuttuja ja teloitettuja, vaan nimenomaan mestattuja. Kaavakkeen laatija oli nojautunut silloiseen kuolemanrangaistusten täytäntöönpanolakiin, jossa puhuttiin vain mestaamisesta. Useimmat papit vastasivat sitten kaavakkeen mukaan, mutta Tilastollinen päätoimistokaan ei käyttänyt termiä missään muussa yhteydessä.

Oman ongelmansa muodostavat myös sisällissodan aikana surmansa saaneet, mutta osa-

puoleltaan tuntemattomiksi merkityt. Omassa tutkimuksessani totesin (s. 29), että mm. Helsingin suurissa seurakunnissa papit eivät aina voineet tietää, kummalle puolelle surmansa saanut oli kuulunut, mutta en voi ymmärtää sotasurmatiedoston luokittelua. Tiedostossa on näet punaisten ja valkoisten kaatuneiden lisäksi erillinen osapuoleltaan tuntemattomien kaatuneiden nimiluettelo ”Kaatuneet muut”, jonka aakkosjärjestyksessä ensimmäisten 25 henkilön joukossa on henkilökorttien mukaan mm. kaksi punaisten sankarihautaan haudattua, neljä muuta punakaartiin kuulunutta, yksi valkoiseen armeijaan kuulunut sotilas, kuusi Suomessa kaatunutta saksalaista sekä haavoittuneina kuolleet 63-vuotias leskirouva ja 15-vuotias tyttö. Olisi hauska tietää, minkälaiset ohjeet luettelon laatijalle on annettu.

Käsittäakseni koko projektin yksi tarkoitus oli selvittää se, kuinka paljon suomalaisia todella sai surmansa vuoden 1918 sisällissodan yhteydessä, mutta tiedosto ei anna siihen luotettavaa vastausta. Tiedoston alkusivulla on tosin edellä jo mainittu erittäin tarkalta vaikuttava taulukko ”Vuoden 1918 sodan sotasurmat kuolintavan ja osapuolen mukaan”, jonka loppusumma on 36 640. Historian oppikirjoihin taulukko on kopioitu sellaisenaan ilman selityksiä ja erään (*Muutosten maailma* 4, 2009, s. 87) tekstiin on vielä lisätty, että ”sodassa ja sen jälkiselvittelyissä menehtyi lähes 40 000 ihmistä”. Jonkinlainen varaus olisi kuitenkin paikallaan.

On tunnettua, että tiedostosta puuttuu ehkä yli 200 kirkonkirjoissa mainittua punaisella puolella surmansa saanutta, minunkin kotikylästäni yksi, mutta toisaalta siinä on ”piilevät venäläiset” ja muut vaikeasti tunnistettavat mukaan lukien vähintään 1 700 ulkomaalaista, ehkä parituhatta niitä, joiden kuolema ”ei ehkä liity sotaan”, varmaan satoja yli rajan menneitä tai muuten hengissä säilyneitä ”kadonneita” sekä joukko heimosotien uhreja. Tiedosto ei myöskään kerro, mitä Suomen oma virallinen väestörekisteri nyt jo kaikkien varmistettujen tietojen ja kuolleeksi ju-

listamisten jälkeen voisi ilmaista. Käsitkseni mukaan se olisi edelleen luotettavin Suomen kansalaisia koskeva lähde.

Jari ja Jouni Eerola (*Henkilötappiot Suomen sisällissodassa*) ovat kadonneet mukaan lukien päätyneet lukuun 33 774. Kaiken edellä olevan perusteella pidän itse todennäköisenä, että sisällissodan takia surmansa saaneiden suomalaisten lukumäärä oli enintään 33 000. Toivottavasti joku nuori tutkija vielä tarttuu asiaan ja laskee mahdollisimman täsmällisen luvun.

Edellä kirjoittamani saattaa vaikuttaa vain virheiden etsinnältä. Sitä se ei ole ollut, sillä kaikki yksittäiset esimerkkini ovat tulleet silmiini, kun olen selannut tiedostoa yrittäessäni selvittää sisällissodan ja maanvuokrakysymyksen vä-

listä suhdetta sekä sodan aiheuttamia kokonaismenetyksiä. Harmia ja ärsytystä ne kyllä ovat aiheuttaneet. Tiedosto perustuu toisiin jo aikaisemmin kertyneisiin ja erikseen kerättyihin tiedostoihin, mutta sitä häiritsevät projektin omat valinnat ja tulkinnat. Sotasurmatiedosto on kuitenkin ennen muuta henkilötiedosto. Sen henkilötiedot ovat suurelta osin puutteelliset, ja sitä on hankala käyttää mihinkään vertailevaan tutkimukseen, mutta yksittäisiin henkilöihin kohdistuvana hakutiedostona se palvelee käyttäjää. Sieltä voi löytää etsimänsä henkilön ja kortiston tietojen avulla voi päästä lähemmäksi kunkin yksittäisen henkilön kohtaloa. Täten tiedosto palvelee sukututkijoita ja harkiten käytettynä myös paikallishistorian tutkimusta.